

“ ”

Batzuetan iruditzen zait kultur hilobiak azalera ekartzen ari garela

Josu Martinez

Gure zinemaren historia osatu digu Josu Martinez (Bilbo, 1986) EHUKo irakasle eta zinemagileak *Irudiz eta euskaraz. Gure hizkuntzaren zinema. Gure zinemaren hizkuntza* (UEU, 2022) liburuan. Gure zinemaren historia petralaren historia ederra argi idazten asmatu du 1956an egindako euskarazko lehen filmaren hariari segika eta tiraka.

 MIEL A. ELUSTONDO ZALDI ERO

Zure liburuaren titulua ez dator alferretan: *Irudiz eta euskaraz. Gure hizkuntzaren zinema. Gure zinemaren hizkuntza*. Horra hizkuntza auzi gure zinemaren historiaren erdian...

Hasteko, esan behar da liburu honetan euskaldunok zinemarekin izan ditugun harremanak kontatzen ditudala. Hitzeko eta irudizko harremanak. Ez dut filmen historia bat egin, kultura zinematografikoaren historia baizik. Besteak beste, zinemaren inguruan eraiki diren diskurtsoak bildu ditut, euskaldunek zinemari egindako harrera, ikuslearen erreakzioa... “Auzia”, esan duzu, eta nik uste munduko herri askok ez bezala, euskaldunak ezin dituela filmak gure hizkuntzan ikusi, edo egunkariak irakurri, adibidez. Eta arrazoi nagusia da ehun eta

hamar urte igaro zirela zinema sortu zenetik gure zinemagileak filmak euskaraz egiten hasi ziren arte.

Zuk diozunez, 2005 arte ez zen euskalduna zinema egiten hasi, baina aurretik ere baziren filmak.

Baina 2005 urtera arteko zinema nahi eta ezina izan zen, zinemaren aitzinean begiak ixtea. Zinemarekin harremanik ez izatea ez ote zen hobe izango ere esan zuten batzuek. Beste batzuek, berriz, “zinema” hitzaren ordeztu beste izenen bat asmatu behar ote genuen. Edo [Piarres] Lartzaabalek esan zuen moduan, euskaldunok teatroa egitera kondenatuta ote geunden, zinema egitera ordeztu. Hainbat kontu erabili zituzten euskaldun haiek, baina ez zuten zinema euskaraz egin.

2005ean beste aro bat hasi zen gure zinemaren historian, *Aupa Etxebeste!* egiteaz batera.

Nolakoa izan da gure zinemaren historia?

Petrala, kar, kar... Koldo Izagirrek bere liburuaren izena eman zionez [*Gure zinemaren historia petrala*, Susa, 1996]. Gure zinemak garapena izan duela esango nuke eta, oro har, tren asko galdu direla. Esango nuke Euskal Herriaren historia bera dela gure zinemarena, edo harekin batera paralelo egin duela bidea. Gure zinemaren historiak gure herriaren historia ulertzeko balio digu. Iragan mendeko 30eko hamarkadan, adibidez, ikusten da zinema egiten ahal zela, baina oso gauza minoritarioa zela, abertzaleen artean ere

euskaldunak gutxi zirela, elizaren pisua ikaragarri handia, XX. mendearen erdialdera egiten ahal ziren gauzak Ipar Euskal Herrian beste inon ez zirela egiten ahal... Ipar Euskal Herrian beste inon ez zirela egiten ahal esan dut, eta horrek balio du ohartzeko euskal kulturaren elementu modernoak Ipar Euskal Herritik heldu direla: zineman, lehen filma; telebistan, lehen saioa; eta gainera, lehen liburuak, lehen kantari modernoak, lehen rock taldea... Nahiz eta gero hori dena Hegoaldean popularizatu zen.

2012an Gure Sor Lekua filmaren kopia aurkitu zenuen Parisen, Andre Madrerren arrastoari segika, eta gure zinemaren hastapenez ere idatzi zenuen tesia. Hantxe da oraingo liburu honen hazia?

Baliteke. Andre Madre hazpandarraren lan hura aurkitu nuenean, esploratzaile sentitu nintzen. Baziren hainbat liburu euskal zinemaz ari zirenak, edo *cine vasco*-aren inguruan, zeren lan denak gaztelaniaz idatziak baitziren, eta akatsez beteak ziren. Ni, aldiz, inork aipatzen ez zituen gauzak aurkitzen ari nintzen etengabe: aipamenak, lekukoak eta filmak. Eta ni ez naiz Sherlock Holmes, eta ez dut aparteko usaimenik ere, baina bilaketa egitekotan, euskal prentsara jo behar nuela iruditu zitzaidan, eta filma Iparraldekoa bada, Iparraldeko euskal prentsari begiratu behar nuela. Xabier Letek kantatzen zuen hura, ezta? "Periodikuak letuz ilustratzen gera", horixe da, periodikuak letuz egin dago liburu hau, iturrietara joz.

Baina egunkarietako iturriek bestelako iturri batzuetara eraman zintuzten. Ikusleetara, adibidez.

Neure buruari egindako galderetako bat izan zen: "Nork ikusi ahal izan zuen filma?". Erantzuna, berriz: "Jende mordo batek. Manex Pagolak, Xarritonek..." Eta ikusle horien bidez, beste hainbat hari atera zitzaizkidan, eta euskal zinemaren historia artean idatzi gabe zegoela ohartu nintzen, eta halaxe hasi nintzen orduan, eta oraingo lan honetan, berriz, jarraitu egin dut. Liburu honek, ezezaguna den historia ekarri nahiko luke azalera, liburu honetan kontatzen direnak oso ezezagunak dira, eta horixe du funtzioa, haiek azalaraztea.

Gure zinemari buruzko lanik bada, zure hau baino lehenago?
Cine vasco-ri buruzko historiak eginak

“ ” *Euskal Herriaren historia bera da gure zinemarena*

dira, modu inklusiboan, nahi baduzu, non atal bat, edo azpiatala izaten zen beti euskaraz egindako zinemari buruzkoa. Zeren euskarazko filmak beti izan dira apalagoak, diru gutxiagorekin eginak. Liburu honek, hortaz, kameraren objektibo aldaketa dakar. Objektiboaren arabera, gauzak era batera edo bestera ikusten dira, eta objektibo aldaketa horri esker ageri dira liburuan hainbat gauza orain arte aipatzen ez zirenak.

Euskarazko zinema, batetik, euskal zinema edota *cine vasco*-a, berriz, bestetik...

Iragan mendeko 70eko hamarkadan denek esaten zuten euskaraz egin behar zirela filmak. 80ko hamarkadan, filmak euskaraz egitea posible izan zenean, Antton Ezeizak beste inork ez zuen zinema euskaraz egin. Jaurilaritza filmak laguntzen hasi zen lehen garai hartan ere, euskal gobernuak ez zuen euskaraz egiterik eskatzen, kopia bikoiztua entregatzea besterik. Gutxi ziren euskaldunak zinema lanean, edo inor ez; eta, hortaz, ezin euskarazko zinemarik egin.

Kopia bikoiztua entregatu, eta kito, euskararekikoak eginak...

Antton Ezeizak esaten zuen hizkuntzaren auzi hori gaztelaniaz hitz egiten duguenean sortzen dela, eta ados nago. "Euskal zinema"-z aritzea absurdoa da. "Euskal zinema alemanez egin da", beste absurdo bat. Izenak berak esaten du, "euskal zinema", euskaraz egin. Gaztelaniaz ari garenean, "*cine vasco*" esan eta denetarik sartzen ahal da hor, hiritartasunari buruz ere ari baikara. Besteren batek bestelako iritzia badu, aurrera. Ez dut eztabaidarik nahi. Baten batek uste badu gaztelaniaz eginagatik ere bere zinema euskal zinema dela, hor konpon. Norberak nahi duena pentsatu dezala. Baina gauzak asko aldatu dira.

Zer esan nahi duzu?

Etortzen zaizula noizbait eskoziar bat, eta zergatik ez dakidala, film bat egiten duela, euskaraz: *Pikadero*. Eta etortzen dela argentinarrak, eta egiten duela filma euskaraz: *Akelarre*. Eta Eugene Greenek, Parisen bizi den amerikarrak, bi film dituela euskaraz eginak, eta bidean duela hiru garrena. Nik horiek hurbilago sentitzen ditut Bilbon jaioagatik ere Madrilen edo Parisen filmak hango diruarekin, hango aktoreekin egiten dituen zuzendaria baino. Nahiz film bikaina egin, gustatuko zaidana, gainera, baina horrek ez du hizkuntzaren auzia ukatzen. Hala ere, uste dut pasioa kendu behar zaiola auzi horri.

Gure zinemaren historia berandu ari garela idazten esana duzu orain baino lehen.

Gure Sor Lekua bilatzen bi urte geroago hasi izan banintz, ez genukeen film hori izango. Izan ere, bizirik aurkitu nuen Xa-

rriton, bizirik Manex Pagola, eta bizirik, Parisen, Andre Madre egilearen alarguna. Handik bi urtera hilak ziren hirurak. Zenbait arrazoi medio, filma galdua genukeen betiko, eta uste dut bidean horrelako gauza asko galdu dugula. Errekupe-ratu ahal izan ditugun aipu batzuk jaso ditut liburuan, baina ez filmak. Ikerle-rrroak zabalik daude, eta aurkitu beharre-ko lanak ere hor, zain.

Esate baterako?

Esate baterako, *Bizibidea lantzen*, 1974an Joxemari Iriondok narratutako filma, Luis Iriondoren enkarguz egin. Liburuan esaten dudanez, filma euskaraz egin zen, eta gero ingelesera eta gaztelaniara bikoiztu. Euskadiko Filmotekara jo eta ezustea! Gordetzen dituzten kopiak ingelesezkoa eta gaztelaniazkoa dira, euskarazkoa desagertua da! Are gehiago, filmotekan ez zekiten film horren jatorrizkoa euskarazkoa zela. Zoaz orain Laboral Kutxara 1974an egin zen dokumental baten arrastoa ateratzera! Luis Iriondoren ar-txi-boetan, beharbada? Batek daki.

Zenbat gauza galdu dira bidean?

Ez dago jakiterik. Luzeurrek [Ander Arzelus, Donostia, 1898 - Baiona, 1949] aipatu zuen garai hartan bazela film batzuk egiteko asmoa; 30eko hamarkadan, alegia. Ez dakit ezer berreskuratuko dugun. *Gure Sor Lekua*-ren kopia soinu-duna agertuko den ere ez dakit. Nire ustez, ez da agertuko. Gauza asko galdu da bidean. Ez dugu biblioteka nazionalik izan... Non da gure historia? Ahozko lekukotzetan, kartoi-kutxetan, ganbaretan, halako euskaltzainaren etxe desordenatuan... Lan hori ez da egin, eta horrelaxe galtzen ditugu gauzak. Batzuetan pentsatzen dut Aranzadikoen modura ari garela, haiek gorpuzkiak desobiratzen, eta gu kultur hilobiak azalera ekartzen, han eta hemen

hedatu eta barreiatuak dauden kultur zuloak, alegia.

Oso ukitu pertsonala du liburua, ez da ohiko ikerketa hotz eta "objektiboa", hori zernahi dela ere.

Liburuan esaten ditudan ez dira nire iritzi pertsonala besterik. Kasurik gehienetan, behintzat. Lehenengo pertsonan hitz egiten dut, nire ikuspegia eskaintzen dut, ez diot inori ezer inposatu nahi ez katedra ezarri nahi. Liburua ikerlana da, baina are gehiago du saiakeratik, ez da gauza objektibo bat, eta ez du izan nahi. Halaxe ezarri digute: "Objektiboki, euskal zinema da...". Eta nik diot: "Ados, zuk horixe diozu, baina nik besterik pentsatzen dut". Nik ez diot inori ezer esan behar, nik gauza nola ikusten dudana baizik. Nork bere iritzia du, eta izan behar du, eta nork berea defenditu, argudiatu. Nik hainbat datu eman ditut liburuan, eta neure interpretazioak egin ditut. Baliteke besteren batek bestelakoak egitea. Eta halaxe beharko luke, gainera.

“ ”

**Antton Ezeizak esaten
zuen hizkuntzaren
auzia gaztelaniaz
hitz egiten dugunean
sortzen dela**

**Gure zinemaren historiak ari zara
Irudiz eta euskaraz-en, zeu zinemagile
ere bazarela. Erraz bateratu dituzu bi
alderdiak?**

Hein batean. Esate baterako, horregatixe ez dut 2005az geroko aldia aztertu

liburu honetan. Gainera, beste lan bate-rako gaia litzateke hori, zeren 2005az gero, 1896tik 2005era bitartean baino film gehiago egin baitira. Horixe izan dut garai hori epilgorako uzteko arrazoi-a. Baina bigarren arrazoi-a ere bada, eta ho-rixe da, hain zuzen, epaile eta partaide naizela. Egin nezakeen 2005etik honako historia, baina bazitekeen neure burua aipatu gabe ere hainbat jende nirekin ha-serretzea, kar, kar, eta etsai bat, edo bi, izatea ongi da, baina ez hainbat etsai eta denak aldi berean... Aldi berri horretaz ez aritzeko beste arrazoi bat ere bada, ale-gia, garai hori ez dela bukatu. Mugimen-duan dagoen irudi bat izoztea litzateke hori. Horixe diot hitzaurrean: "Non jarri muga?" Oscar bat lortuko bagenu, Osca-rra lortu arteko garaia mugatzeko aukera genuke, baina gisako mugarririk ezean, ez dakit, bada.

Zinemagile zaitugu...

Nire ustez, bai, kar, kar...

**Gure zinemagintzaren historiari
buruzko liburua badugu, historia
horri buruzko filma egingai da,
haatik.**

Txantxetan esan ohi dut liburuaren hi-tzaurreaz egin lezaketela filma, Katixa Agirreren testu hori oinarri hartuta, ale-gia. Kar, kar... Uste dut hainbat historia dela liburu honetan, hainbat film egin litezkeela, euskal telebista ere egin le-zakeela telesailik gure zinemaren histo-riako filmak abiapuntu harturik, baina ez naiz ari inori amua botatzen. Uste dut euskal zinemari buruzkoa bezala, beste hainbat kultur adierazpideren inguruan ere egin lezakeela sail bat euskal telebis-tak. Norbaitek bere inspirazioari lagundu nahiko balio eta liburu honetako materia-lak baliatu, eskubideak salduko nizkioke, merke! Kar, kar... ●

Herri aniztasunaz harro

Ekainak 28

**LGTBIQ+ Askapenerako
Nazioarteko Eguna**

OÑATI
dabilen herria